

אורח מקרוב ומרחוק

דוד הרדן

והנה עומד הוא שוב לפני, בפתח דירתי בירו- שלים זו שחברה לה יחדיו. נפלנו זה בזרועות זה וכך עמדנו חבוקים שעה ארוכה. אחר-כך הבאתי כוסות ויין לבן ושתינו לכבוד המאורע. לחיים ולחיים ושוב לחיים — הדגשנו וחזרנו והדגשנו בהתרגשות רבה.

דיברנו ספרדית, כמובן. אמנם כבר החיליתי ללמוד ערבית מדוברת באחד החוגים שצצו כפטי- ריות בעירנו, אך עדיין לא הייתי מסוגל לומר בה אלא מלים מעטות. ואלו הוא — אמר לי בחיוכו הדק — לא הספיק עדיין להתאושש מן המפנה ההד, וכלשונו: "כבר קיבלתי מכם בשלמות — שלטון, סדר, עבודה, מסים, רק לשונכם מגומגמת בפי ומבלבלת את מוחי". פרצנו בצחוק וצחקנו שעה ארוכה, כוס המשקה בידנו.

ילדי כבר ישנו ואשתי לא היתה בבית. שמחתי שיכולנו לשבת לבדנו, כבאותם הימים. שאלתי, כמובן, איך מצאני — הלא נדדתי הרבה וגם את שמי החלפתי. הוא חיך: האיני זוכר שכתב לי מכתבים לאותו קיבוץ שלי? עיין במפה, ונסע להפתיעני בביתי. שם נודע לו דבר יציאתי ושינוי שמי ומקומי החדש. מיד כשהוסרו המחיצות תר אחרי ומצא להפתעתו שיושב אני סמוך לביתו שבאותו כפר במבואי ירושלים. "חמש דקות נסי- עה מפרידות ביני לבינך ולא ידענו!" סיים חברי את סיפורו וראיתי בעיניו הנוצצות, הגלויות, שלא חל כל שינוי ברגשותיו כלפי. לבי נקפני. כלום טרחתי אני בגללו? זכרתי מכתבו שכתב לי לפני הפלגתו ובו הודיעני כי ירש אחוזת אבותיו בסבי- בות ירושלים גם הביע תקוותו כי יבוא יום ויוסרו המחסומים, ונחזור לשבת יחד בעולם משותף. ועוד זכרתי כי ביום שפרצו הקרבות, ואני רץ תחת אותם פגזים, חלפו מחשבות רבות במוחי, ועבר גם הוא בזכרוני. אך הוא לא שאלני דבר. שעה ארוכה ישבנו וסיפרנו. לי שני ילדים ולו שלושה. אני נשאתי בת ישראל, והוא — נערה

באותו ערב בא לביתי חוסה פדרו עבדאללה. כאן בירושלים ואחר שנים כה רבות. עמד על הסף ומיד הכרתיו. חיך לעומתי וזיהיתי את שן- הזהב שהתקין לו ד"ר ישראל נמירובסקי בארץ מוצאנו אורוגואי. אף שפמו הדק והקצר לא הש- תנה, ורק צבעו הכסוף מעט בקצותיו העיד על השנים שחלפו. גופו שמן קמעה, כגופי, גוף של בן ארבעים. שנינו היינו רוים וגופו תמיר משלי באותם הימים, ואלו עכשיו לא ניכר ההבדל ביני- נו. עמד זקוף נכחי, לבוש חליפה כהה. מסורק בקפידה ופאותיו ארוכות במקצת. והרי גם בכך לא השתנה. צעיר נאה היה ונאה הוא גם עתה. הבנות היו כרוכות אחריו, ודודנית שלי בתוכן. זכור לי כמה טרחתי כשנאלצתי להסביר לו מדוע רצוי שימשוך ידו מבת ישראל ומה רבה היתה מבוכתי בגין אותה פרשה.

התגוררנו בשכונת הנמל והיינו יוצאי-דופן יחידים בין כל האיטלקים והספרדים שבאותה שכונה. אולי גם בשל כך התיידדנו. אמנם מעמדנו בקהל הילדים היה איתן, אך היו דברים שקירבונו משום שהיו משותפים רק לנו, מהם רציניים ומהם מצחיקים במקצת.

שמו הפרטי היה חוסה פדרו, כאמור, והרי זה שם ספרדי גמור, שהיה מקובל ושכיח בשכונה. אלא ששם משפחתו עבדאללה, כשמי ושם משפח- תי יעקב הגדל, נבדל היטב מקהל השמות, "פרננ- דז", "רודריגז", "וארלה", "מרטינו", אשר סבי- בנו. שנינו באנו לאותה ארץ בגיל רך, אלא שבי- עניין זה היה לו יתרון עלי. הוא נולד בספרד, ש- אליה נקלע אביו קודם שנתגלגל לאורוגואי, ואלו אני באתי לשם מארץ זרה לחלוטין. עם זאת נוה- גים היינו להתלוצץ על "מוצאנו המשותף", שה- רי הוא נולד בגאליסיה ואני בגאליסיה. ואם תוסיף לכך שאבותי הרחוקים כאבותיו הקרובים מוצאם מאותה ארץ פלשטינה האגדית, הרי אין לך קיר- בה גדולה מקרבתנו.

הריכוז וגלי העצמות ושלדי יהודים שעדיין היו מהלכים. הוא הבין לנפשי ועודדני ללכת בדרכי ונמנה עם ראשוני המצטרפים לאיגוד של גויים באורים שדגלו במדינה ליהודים. הוא ליווני לנמל, אותי המפליג להלחם בערבים מתנפלים. ובשעת הפרידה אמר לי: לו הייתי במקומך, הייתי הולך בדרכך...

והנה יושב הוא נכחי, כאן בירושלים השלמה, יושב ושותק לאחר שסיפר לי סיפורו. עתה מוצא אני דמיון רב בינו לבין אביו. מהורהר הוא לוגם לגימה ארוכה ועיניו נתונות ביין הלבן, הערב לחכנו משחר נעורינו. עיניו עיפות ומבטו עגמומי. ומה טיבם של הקמטים שבמצחו? או שמא מוטב שנוסיף ונשתוק ונלגום את ייננו כתמול שלשום וניפרד בשלום? לא יכולתי לשאת שתיקתו, ושי-אלתיו: ובכן, חוסה פדרו עבדאללה, מה הדבר? והוא פתח ואמר:

יושב אני לעתים ברמאללה העיר בחברת ידי-דים ולוגם יין לבן כבאותם הימים. עם אנשים חביבים יושב אני, שהיו אף הם שנים רבות באותן ארצות רחוקות, בצ'ילה הגבוהה ובונסואלה החמה ואף באורוגוואי שלנו היפה, ופעמים אף סחים אנו בלשון הספרדית השגורה בפינו והקרובה ללבנו. יש שאני מפליג בשבחה של ארץ ילדותנו המ-שותפת: אקלימה הממוג ונופה ההרמוני ללא מעלות ומורדות, ומזגם השליו של אדם ובהמה. ספרדים ואיטלקים, יהודים וכושים, צרפתים ופול-נים, כולם יושבים יחד ונהנים מזיו שמש מתונה והולכים ונעשים עם אחד. שטחים ריקים המצפים לאנשים ואף-הכרכים אינם צפופים. לא מלחמות ולא שנאות-מורשה. אין שם לא רוח-קדים ולא שמש-מדבר, ואף אלהי המזרח הלוהטים נתקררה שם דעתם ונצטנן מזגם באויר החפשי והצח והם דרים בכפיפה אחת, שבעים ושוקטים. ואילו אנו כאן — הייתי אומר לידידי — כלום חסר כאן מר-חב? כלום כה צרים השמיים? כלום אי אפשר בלי להצר צעדי הזולת? כך טענתי תמיד בשעה שנתתי דעתי לאותם פליטים עלובים ולאותם גבור-לות שרירותיים שהפרידו בינך לביני. אך הנה הגיעו הדברים לידי כך, שעלי לדאוג עכשיו גם

ממוצא לבנוני, אחר סיום חוק לימודיו. התמחה ברפואת ילדים והריהו עוסק במקצועו באזור מגוריו ובמחנה הפליטים. משתדל להקל על סב-לות הבריות העלובות — העיר כבדרך אגב ונתן בי עיניו. בן לו ושתי בנות. הבכור נולד וחי שנים אחדות בארץ מוצאנו הרחוקה. בן עשרים הוא, ונתחנך כאן, כמובן. תלמיד מצטיין היה ואולי עוד יוסיף ללמוד — הוסיף חרש ונתעגמו עיניו. אך מיד התאווש ומנה לפני מעלותיה של רעיתו הנאה והמשכלת, שעלי להכירה בהזדמנות הרא-שונה. נו — העיר בחיוכו הרחב — אתה יהודיה, ואני ערביה... בעצם וככלות הכל הלכנו בדרכים מקבילות. נפרדו דרכינו ונפתח מעגלנו וסגרנו איש מעגלו סביב עצמו...

אותו קול עמוק. אותו שטף דיבור ואותו היגוי ספרדי טהור האופייני ליוצאי ספרד. אהבתי להא-זין לו באותם הימים. דמיון פורה היה לו. גם שלח ידו בסיפור, בשיר, במאמר. שעות רבות היינו יושבים בבית הקפה הבוהמי במרכז העיר, כוס יין לבן ביד והוא קורא באזני. יפים היו אותם הימים בארץ השלווה הזכורה לטוב, כשהיינו חוצבים להבות נגד כל הדברים הפגומים בעולם וחוזרים על אמרות-הכנף של סופרינו ורבנינו ומנהיגינו שיצאו חוצץ נגד כל עוולה. והוא, חוסה פדרו עבדאללה, היה תלמידם המובהק. היה משהו אבירי בדמותו התמירה, בסגנון דבריו וברוחב-לבו שגילה כלפי חבריו וביחד כלפי. נזכרתי אותה הפגנה נגד עתון של נאצים בעיצומה של המלחמה הגדולה. השוטרים באו על סוסייהם לפזר אלפי צעירים מרדנים, והצעירים זרקו אבנים. הרימותי אף אני אבן גדולה ואך ביקשתי להטילה ברגלו של סוס משתולל, בא סוס אחר ועליו שוטר והאֵלה שבידו החלה יורדת ישר על גבי. והנה קרב אלי חוסה פדרו במרוצה והדף אותי וספג את המכה במקומי. ועוד זכרתי אותו יום ששי כשח-זרנו יחד וקול צעקותיה של אמי החריד את הש-כונה. חוסה פדרו רץ בעקבותי ועמד ליד פתח ביתי והקשיב לבשורת מותם של כל בני משפחת אמי, שם בעיירה הקטנה בגליציה הרחוקה. ובבית הקולנוע ראינו שנינו יחד את תמונות מחנות-

נעוריו ולארץ הולדתו. התהלך קודר כמי שחרב עולמו, וניסה למשכני לצדו. לפתע החל מספר לי זכרונות שמעולם לא העלה על שפתי, דברים שהיו כה זרים לרוחי ורחוקים מתודעתי. בית אביו בירושלים העיר וימי ילדותו ונעוריו בסימטאות העתיקות. והמסגד המוזהב והמסגד המוכסף וה- כנסיות המפוארות בין החומות ומחוץ לחומות. הכל רוחש ונושם ומדבר ערבית. עולם כולו שלו, ורק שכונה עלובה וכותל ישן של קומץ יהודים בשולי עולם אבותיו. וכיצד יתכן — היה פורץ בצעקה — שיעזו הללו, מייעוט כה קטן, לבקש להם שליטה על רוב כה מורש? וכלום אינך מבין — היה טוען לעומתי — שידידך יעקב יש לו חלק באותה מזימה? והצדק וההגיון היכן? כיצד לא תבין כי בשעה זו ממש אפשר ידידך יורה בבני-דודך או על בית סבך? ואני התווכחתי עמו. מה בעצם מבקשים היהודים — טענתי לעומת- תו — רק מקלט מבקשים הם, וכל העולם הכיר בצדקת הדבר. ואם ניתנה להם מדינה, הרי ניתנה גם לבני עמך. יוותר כל אחד מעט, והכל יחיו בשלום ובאחוה. אך אבי בשלן: טוב, יבואו יהודים נרדפים ומצאו שם מקלט, אך מדוע תינתן למיעוט כה קטן מדינה על אדמת זולתם? כלום אשמים הערבים בסבלות היהודים? ומה יהיה אם יפליגו לשם כל יהודי אורוגוואי, כמעשה יעקב ידידך? או כל היהודים הפוזרים בעולם? כלום לא קראת כי זו כוונתם? ואיפה יתיישבו אם לא על נחלות אבותינו ובני עמנו היושבים שם זה דורות רבים? ואני אטמתי אזני וצחקתי לאבי הרגזן והמגזים, הטוען כי אתה, יעקב ידידך, זומם מזימות לנשל בני-אדם מאדמתם ולהשתלט על ארצם... והנה אותה טענה עצמה שומע אני עתה מפי בני בכורי. הוא מטיח בפני האשמות ומגייס כנגדי את סיפורי עברי. כלום לא הייתי אני גאָה כמותו? כלום לא נכספתי גם אני לחופש ולשאר דברים גדולים ונשגבים? מבין אני ללב בני, אך מבין אני גם עוד דברים רבים, ובאחת איתן אני בדעתי. אומר אני לבני: כלום להרוג נשים ויל- דים ייחשב למלחמה צודקת?

ושוב נשתתק. ברי לי שעלי לומר לו דבר מה,

לעצמי, ולבני, ולבני-ביתי, ולידידי בני-עמי... גופו ששמן לא נשען על משענת הכורסה, אלא נטה קמעה לקראתי. עיניו לא הביטו בי אלא היו נעוצות במשקה השקוף, ונזכרתי באותו מגיד-עתידות פרסי שהיה בא לשכונתנו עם ה"לונה-פארק" והיה נועץ עיניו בכדור הבדולח ומספר לוקנים ולזקנות ולנשים מעוברות ולנערים סקר-ניים כמותנו, מה היה בעברנו ומה צפון בעתידנו. גם לי וגם לעבדאללה חברי ניבא פעם אותו נביא, כי נפליג למרחקים ונתנסה בהרפתקאות רבות ומופלאות. ויצאנו מאהלו ספקניים ולועגים לפט-פוטיו של הלה, ועם זאת שמחים ועליונים. אולי יזכנו הגורל ונתנסה בהרפתקאות המזומנות לנו יחדיו? דומה כיום חברי לאותו אשף — אמרתי בלבי. גופו ששמן מזכיר לי משום-מה את הקוסם הגרן והעגלגל, שהיה נראה לנו אז כאורח מ"אלף לילה ולילה" שקרם עור וגידים ועוד מעט יקום וייעלם מעינינו...

אך ידידי לא קם ולא נעלם. אך שניות אחדות שתק, והנה שוב נשא אלי עיניו החומות והגלויות, ומיד פג כל דמיון בינו לבין אשפים מ"אלף לילה ולילה". כמו לא חלפו השנים: מבטו של אותו נער נבון בעל הנפש האצילה שקשרתי עמו קשרי ידידות ואמונה. אלא שאותה תוגה צפה עתה בעיניו של הנער וקמטים עמוקים חורשים את המצח הרחב.

ובכן — המשיך — כך הם הדברים, אך לא זה העיקר. העיקר הוא בני הבכור בן העשרים, שנולד לי שם אך נתחנך כאן. נער גאה ורגיש הוא בני, כמוני באותם הימים. הזוכר אתה, ידידי? בעטנו בדרכם של זקנים — של אביך ושל אבי. צחוק הגורל. סטית מאביך היהודי וחפצת להיות רק אדם ונאלצת להתנער מאשליות ולהיות אף אתה יהודי. ואילו אני — רבתי עם אבי בגללך. איש תמים וטוב היה. לא נולד בספרד אך נלחם ברודן ונתגלגל לאורוגוואי והוסיף לחלום על תיקונו של העולם. גם אותך אהב כבנו. וכמוני כאב כאבם של רבים על סבלות היהודים. ואולם אך פרצו הקרבות בין יהודים לערבים, מיד נעלמו געגועיו לספרד והתחיל דואג לשלום בני משפחתו וידידי

ואהרוג ואשמיד נחשים ארסיים. אלא שאתרע מזלי ובטרם אחזתי נשקי נתקע ברגלי אחד מאו-תם רסיסים ששוגרו אלי מסביבות ביתך, לא הר-חק מכאן. אך מה אעשה, ידידי, אין לי תקנה, כנראה ושכחתי את נדרי. נכנסתי דרך שערים פתוחים וחיפשתי עינים שתבטנה אלי כפי שאני מבקש להביט בהן. וכיון שמצאתי חיוכים נתפ-תיתי להאמין שהנה עוד מעט וישתנה אף המבט. כן, ידידי, קצר מאוד זכרוני, ביחד בענינים כטינה ושנאה ונקמה. על-כן הלכתי לחנות מכולת של איש מבני עמך באחת הסימטאות שבעיר העתיקה, וקניתי אצלו מצרכים, פעם ופעמיים ושלוש. וה-באתי אליו את בתי המפטפטת ערבית. ונעשינו ידידים ואמרנו זה לזה שלום, ומה חבל שאין שלום, אף על פי ששנינו מבקשים שלום, ורק שלום. אלא שיום אחד הלכתי לקולנוע וראיתי בין השאר סרט תעודתי מאלף מאוד שבו תולים אלפי אנשים בובות של יהודים על עמודים ועל בנינים רמים, שם בארץ היאור הגדולה הנראית לרבים מידידינו המשותפים — בארץ אורוגוואי החולמת — כארץ של קידמה סוציאליסטית. ולהלן נגלו באותו סרט סימטאות אלו שנפתחו לאחרונה, והן גדושות אדם וקולות מתנגשים באבני הכתלים ועולים בזעקה אדירה, ושיניים חורקות ועיניים לטושות, צמאות לדמי ולדם בני-ביתי. ומה רואות עיני, ידידי, מה רואות עיני! אותו הנווני חביב הלוטש מבטים חביבים אלי ואל בתי ולוחץ ידי בחמימות כה רבה ודורש שלום וטוב לכל הנברא בצלם — צועד שם על בד הקולנוע בראש כל הצועדים! מאז לא משכונני עוד רגלי לעיר העתי-קה ושוב נדרתי לחנוק בלבי כל פרץ תמימות חדש...

— אין ביכולתי להשיב לדבריך הקשים — אמר לי בקולו החרישי — אך עשה-נא עמי חסד וכבדני בביקורך בביתי. למעלה מן הדברים ה-חולפים סבורני שעדיין קרובים אנו יותר משאנו רחוקים.

ב

ביקרנו בבית חוסה פדרו עבדאללה במוצאי השבת. ידידי קיבלנו בפתח ביתו ולידו עמדה

אך מה יכול אני לומר? האספר לו שביום ההפגזה חדר אחד מרבבות רסיסי הפגזים ברגלו של ידידי-נעוריו היושב נכחו בנחת ומטה אונגו לסיפור לב-טיו עם בנו בכורו? אך קולו של אורחי בא לעזרתי:

— צריך אני לעזרתך, אמר.

— לעזרתי? — תמהתי — ובמה אוכל לעזור? — תוכל — השיב. יש תקווה בלבי שתצליח להשפיע על בני. כי אני שוב אין דברים בפני כל מה שיכולתי לומר אמרתי, ולא הזיווהו הדב-רים ממקומו. מרובה הסיבוך במוחי ומנין לי הבט-חון לערער בטחונו? ואילו אתה — לא יקשה ממך להבהיר לו הכל בשפה נכונה. כי פקוחות עיניך לראות גם מעבר לעניני השעה, ותמצא מסילה ללבו. כי כל מה שתמצא בו ממני קיבל וכל מה שקיבלתי אני הוין גם אותך. הרבה סיפרתי לבני על ידידי היהודי, וכבר סח לי בכורי באחד הימים האחרונים: את ידידך היהודי מכבד אני אף שהוא אויבי, כי הוא האמין וגם קיים. ואלו אתה...

לא יכולתי לשתוק עוד.

— טעות בידך, ידידי. לא אותו הצעיר שהכרת באותם הימים יושב למולך, ולא הצעיר שהכרתי אני יושב כאן למולי. אמנם היין הלבן ערב לחכנו גם היום כאז, וטוב לשבת יחד ולזכור ימים רחו-קים שהיו כה יפים. אך סוערים היו הימים שבאו עלינו מאז, וקשים מכולם אלה שבזכותם אני יושב במחיצתך ואתה במחיצתי. תמים הייתי, ויחד גדלנו בעולמם של תמימים ונאורים. אך באותו יום שבקעו מקולים צרחים ממכוניות בהולות וקראוני להתנער מאשליות וליטול נשקי בידי, ועל הקולות הבהולים עלו קולות אחרים, שפרצו מסביבות ביתך ועשו קשת קצרה מעל ראשך וירדו קרוב-קרוב לראשי — — — כעת ישנים יל-די בשלווה, אך באותו יום, עבדאללה יקירי, לא ידעתי היכן ילדי ולא מצאתי את אשתי ופגזים נפלו על ביתי ועל בתי-ספר בעיר, ואני רץ לעבר אותו מחנה שבו ממתין לי נשקי ברחובות שנת-רוקנו מאדם מול לועי תותחים הפולטים עשן ומבקשים להשמיד אותי ואת ילדי. ונשבעתני באו-תם רגעים, שלא אהיה עוד תמים, כי אם אדרוס

בחדר האוכל כבר ציפו לנו בעלת הבית ואשתי. השולחן מלא וכולו ערוך על טהרת הסגנון המעורב רב של ארץ מוצאנו המשותף. נתחי צלי האש וראוילי שקועים ברוטב אדמדם ועטופים גבינה מרוסקת, ויין אדום ויין לבן, וקערה גדושה ירקות. אך אמרתי לשבת במקום שהורה לי חברי, נפ-תחה הדלת ובפתח הופיעה דמותו של עלם תמיר. לרגע נשכח מלבי היכן אני. עשרים שנות חיים כמו נגולו אחורנית. כנדהם עמדתי והתבוננתי בפנים המוכרות ובעינים החומות-הגלויות ובבלור-רית הגאָה והיפה של בבואת-ידידי משכבר הימים. ומיד חזרה ונקשרה בו נפשי ודחף עז נתעורר בי לחבק את ידיד-נעורי, החבר לשעשועי ילדותי, השותף לחלומותי.

הוא הושיט ידו לעברי: פבלו איברהים עבדא ללה, והוסיף בלשון ספרדית הרוטה למדי ובקולו העמוק של אביו את נוסחת הנימוסין, "פארה סר-ויר אַ אוסטד", כלומר, עבדך הנאמן. תלה עיניו הגלויות בעיני ואמר: זה זמן רב חפצתי להכיר את אדוני שעליו סיפר לי אבי סיפורים כה רבים. פבלו איברהים עבדאללה ישב ביני לבין אביו. דבריו האחרונים הרגישו את לבי. הוזה הבחור שעליו סיפר לי אביו? כולו נבון ומתון ואצילי בהליכותיו. אך אין מקום לטעות. אכן ידע ידידי להפילני בפח. עיניו, משועשעות קמעה, סקרו או-ת, והבנתי את פשר מבטו: רואה אתה? האיך הוא ראוי למלוא האמון, האיך לבו לב נער טוב וטהור?

נבון הייתי, ונעצתי עיני בצלחת. אחר-כך הזמנתי את משפחת מאָרחי לראות בסרט שחשבת כי יעניין אותם, ורק קיוויתי כי הוא יהיה מלווה באותו סרט תעודתי שכבר הזכר-תי. הבן תלה עיניו באביו, ובעלת-הבית הנאה חייכה לעומתי חיוכה האדיב ואמרה: נשמח לב-לות את הערב בחברתכם הנעימה.

ג

בפתח בית-הקולנוע ביקשו השומרים מאשתי ואשת ידידי לפתוח את ארנקיהן לשם בדיקה שג-רתית. פולתי לעבר פבלו איברהים וראיתי שעניו נטולות-מבע. האור כבה, ושוב זעק על הבד אספ-

רעייתו. אשה נאה, זקופת קומה, שמלת-ערב שעינה ירקרק הדוקה לגופה החטוב. בחיך נלבב קיבלה פני אשתי, ובלשונו הספרדית פנתה לעו-מתי: "סוף-סוף זוכה אני לראות ידיד זה שעליו מרבה לספר בעלי". בית גדול והדור, בנוי אבנים צבעוניות שלא פגמו בטעם הטוב. קשתות מזר-חיות וקוים חדישים. אותו מיזוג נאה שכה הפתי-עני לטובה כשראיתי ספק כפר פרוור עירוני זה בפעם הראשונה.

עברנו בטרקלין מארך, ורוד, ונכנסנו אל הדר-האורחים המרווח, כולו מכוסה שטיחים פר-סיים וכונניות של ספרים מסביב. לא כבשתי יצרי ומיד נמצאתי בודק את האוצר שלנגד עיני. קל-סיקנים ספרדיים ואנגליים, וביניהם גם קאמי וקפקא וג'ויס. והנה על אצטבה צדדית בקצה הכוננית: מארכס וטרוצקי ועוד רבים מבני מינם, ולהפתעתי הגדולה, בינם לבין ספרי הרפואה, גם "מדינת היהודים" בלשון הספרדית. ידידי עקב אחרי בעינים מחייכות, כנהנה מהבעתי המופתעת. הוא צעד לקראתי ונתן כוס יין לבן בידי:

רואה אתה שלא הסתפקתי בפירושיך והלכתי ישר אל המעיין. כיצד אומרים אצלנו: יש להכיר את האוייב בשטחו, לא כן? וצחק צחוקו הנלבב, שהיה בו עירוב של טוב-לב ופקחות, עיניו נראו לי עתה שלוות ובוטחות. ובכן, יעקב ידידי — פנה אלי כשישבנו בנחת על כורסאות מרופדות — הרביתי להרהר בדברייך ונראה לי שעדיין לא הבנת את מצבי בסבך זה ששמו יהודים וערבים. יושב אני כאן אך זר ונכרי אני, כי לא נשתנה עולמי. מתבונן אני בשכני, בני-עמו של אבי, שהם גם בני-עמי, ואיני מוצא קירבה יתרה בינם לביני. וזו אמת לאמיתה: אתה ורבים מבני עמך מובנים לי יותר, עולמכם ומחשבותיכם ומעשיכם שקופים בעיני וברורים, הגם שלא את כולם יכול אני להצדיק. נוח היה מצבי כל עוד התבוננתי ממקומי ויכולתי להבחין דברים רבים שאולי לא הבחנת אתה, ידידי. כי אתה היית צד. אך הנה חדרה הסערה אל ביתי ושוב איני בן-חורין... אך הבה נשכח, ולו לרגע קט, את כל הצרות, ונשב לסעוד יחד, כבאותם הימים.

אותו קיבוץ שבו שהיתי שנים רבות בין שתי המלחמות. אמנם בגר ובחלומות אינו מאמין עוד — ובתוכם חלומות השויון של ימי נעוריינו. אך בנו בכורו, המאמין, נתעוררה סקרנותו. אולי יהיה בכוחה של אותה יצירה נעלה לפעול על רוחו? ועוד דבר נודע לי על בנו-בכורו. אוהב הצעיר נערה נאה, וכדרך הטבע עזה השפעת אהבתו על דרכו ועל מחשבתו. תחילתו של סיפור אהבה זה באותם ביקורים שערך חברי הרופא במחנה הפליטים הסמוך לביתו. נתלווה אליו בנו לעתים קרובות, וראה בעיניו טבעם של חיים עלובים. שם הקשיב לדברי אנשים פשוטים, שסיפרו על בתים נטושים, על נישול וגירוש. אמנם יודע אני — העיר יידי — להבדיל בין אמת לחצי-אמת, בין עובדה לגזומה. אך גם לי נודעו דברים רבים שלא ידעתי קודם. והבנתי, יעקב יקירי, כי באותה שעה עצמה שסירבתם להיות הקרבן, נולדו קרבנות אחרים. אך בני לא ראה אלא אותה תוצאה בלבד, ולא שעה אל דברי. כי מה לו, טען, ולאותה פשרנות רופסת של אחד שכמותי, שרכש לו מעמד מכובד ובית סמוך לביתו של מלך, והריהו מתעלם ממכאובי הסובלים. כך דיבר אלי בני, שאהב את בת הפליטים ובא אל ביתם ושיתף עצמו בצרתם ובזכרונות שממרו בלבם. מבקש אני להבהיר לבני, כי זו דרכו של אדם, שנוטה הוא להיאחז בזכר דברים המצדיקים אותו ולדחוק הצדה זכרונות מכבידים ומאשימים. כאמור, לא שעה בני לדברי. למרבה המזל, מעכבים בעדו תבונתו הטבעית ונפשו האצילית, ולא נענה עד כה להפצרות אחי כלתו ללכת בדרך ההופכת את הצודקים למרצחי נשים וילדים. כך טען בפירושו בני באזניו וכך טוען גם אביו, פלח לשעבר, איש טוב ותמים שאינו מבקש אלא לשוב לביתו ולהלקת אדמתו, שממנה עקר, או בעקר. רק בזה הוא הוגה, ובלבו כבר צר המקום להכיל געגועים כה עזים ותקוות כה רבות ואכזבות כה קשות. והנה קם הבן, והחל לשוטט בלילות, ושוב מרחפים על ביתו עננים משרי נוראות חדשות... ובאלה הימים, רק באלה הימים האחרונים, החל בני בכורי, שנרתע מדרכו של אחי כלתו, ללמד עליו זכות.

סוף מוסת שתלה בובות של יהודים על עמודים גבוהים בארץ היאור. לידי ישב חברי, אך לא יכולתי לראות את עיניו. רתוקות היו למראה שלפניו. ולידו — בנו בכורו. תאב הייתי לדעת מה מתרחש בלבו נוכח המראה הפראי והמחריד שלא נתן מגוח לנפשי. קצרה רוחי בציפיה להופעתה של העיר העתיקה. והנה היא באה, הנה סימטאור-תיה הקרובות. חורקות השיניים, נשלפות סכינים, צורחים הגרונות ותובעים דמי ודמם של בני-בית. ופתע קפאתי על מקומי. כהרף-עין חלפה התמונה, אך הכתה בי כברק. בין מאות הצעירים ש-עמדו על מדרכות צפופות ונופפו כרזות ודגלים ב-עינים מזרות שנאה, נזדקרה דמותו התמירה של העלם הנאה והאצילי היושב לידי. חברי חוסה פד-רו עבדאללה הסב ראשו לעומתי. עיניו פגשו את עיני: שוב אותן עינים עגמומיות שנתלו בי בשעת וידויו. הבטתי בבנו בכורו והלה הפנה ראשו לעומתי ותלה בי עיניים שלוות, גלויות וגאות. ושוב נבוכתי.

מה פשר מבוכתי, תהיתי. הלא סיפר לי אביו שאין בנו הבכור מסתפק בדעות ומשאלות-לב ותובע מעשים בצדן? ומה הפלא שעניו כה שלוות וגאות? האם באותו יום שנפתחו השערים ושוטטתי בסימטאות העתיקות, וראיתי פני צעירים וזקנים מחייכים כנגדי — לא שאלתי את עצמי: האפשר להאמין לחיוכים? ואילו היית אתה במקומם — ההיית מחייך לכובשים? מה רבה תשוקת ההשלייה העצמית של יהודים, של חזקים הבוחלים בכוחם, הצמאים לחיוכי אויביהם המנוצחים ומבקשי נפשם. מנין אותה תשוקה ואותה מבוכה? שוב אותה תמימות מעורבת בהרגשת אשמה. קרבנות התמיד, קרבן העבר הרחוק, ובעבר הקרוב, וכמעט קרבן גם הפעם — אין זאת כי אם רואים אנו את עצמנו מיועדים להיות קרבנות לעולם ועד. איך לא נחוש תחושה מוזרה כשחדלנו להיות הקרבן, ולו לרגע קט, ועומדים אנו נוכח קרבן אחר, שעניו מושפלות או מתרפסות או עינים גאות של קרבן סרבני?

ד

יידי ביקש לראות את אחד הקיבוצים — מוטב

ה

יצאנו מביתה של משפחת עבדאללה השכם ביום השבת, אני וידידי ובנו. יום תמים לפנינו. עברנו על פני נוה-הקיץ של המלך הקטן. ידידי חוסה פדרו ישב לידי ורוחו טובה עליו, ובנו ישב מאחורינו, שוחה לעברנו ומקשיב לדברי אביו מולידו ולדברי ידידו היהודי. הוא שתק. בשעה שמדברים מבוגרים יפה השתיקה לנער. אכן ידע חברי להקנות לבנו נימוסים. אמנם זכרתי כי אביו ואני לא שתקנו בגילו. ונעשתה לי שתיקתו כבדה.

אמר לי חוסה פדרו עבדאללה:

— לבוא מאויר חפשי כאוירה של אורוגואי הרחוקה ולחיות בצלו של מלך... תחילה היה הדבר מענין ואפילו רומאנטי במקצת. אך נוכחתי לדעת שאמנם כרוכה מלכות בשעבוד והשפלה. אמנם בונה המלך כבישים ומקים בנינים ומפאר חומות ונוטע סביבן גינות, וכתמיד מתקפחים אותם מסכנים הקרויים פלחים ופליטים. גרוע מזה המצב שם, מעבר לגבול. נזכר אני באותם רודנים העולים ויורדים בארצות השכנות לאורוגואי הפשית. אלו ואלו תוקעים שיניהם בגבם של המונים מורעבים, המריעים לרודנים בכל הזמנים. וכאן חולקים עלי לא מעטים, וביחוד הצעירים. לא-כן, בני? — סיכם חברי דבריו ופנה אל בנו השותק, שניענע בראשו והוסיף לשתוק.

כיוון שקרבנו לחומה, נזכרתי שהיה בדעתי להשיב לטענה שהעלה באזני בלית חיוכו הפק-חי, בשעה שעלה על מכונית הקטנה. אמר לי אז ידידי: "צר לי שאין ביכלתי להציע לך את מכונית הגדולה, עליה השלום. צר לי עליה, שנאלצתי להובילה למנוחתה בבית הקברות של גרוטאות. מסוגר הייתי בחדרי, ודגל לבן על גג ביתי, ומכונית עמדה לה שלווה בסמוך למדרכה, וחלפו הטנקים רועשים ופולטים כדורים לכאן ולכאן, ובדהירתם לא היתה להם מן הסתם שהות להבחין היכן ועל מה הם דורכים. נדהמתי באותה שעה, אך למרבה המזל אין דין מכונית כדין אדם, ומכונית דרוסה אפשר להחליפה..."

באותה שעה לא השבתי לדברי ידידי, ורק

השבתי בחיוך על חיוכו. אך הנה הגיעה השעה להשיב לו, ואמרתי באזניו:

קיבלתי מאבי עליו השלום שעל הר הזיתים נקבר אחד מבני משפחתנו. כידוע לך חוללו שם מאות מצבות של יהודים, ולא דוקא בסערת מלחמה. אמנם למרבה המזל אין דין מצבה כדין אדם, ומצבה שנעקרה אפשר להחליפה, אך לצערי הרב חיפשתי וחיפשתי ואת מקום קבורתו של קרובי לא מצאתי...

שתק הנוסע לידי ושתקתי גם אני ושעה קלה חלפה בדממה. אך הנה עלה מאחור קולו הצעיר והעמוק של הבן. "אילו היו ערבים כובשים את הערים והכפרים שבהם נתיישבו יהודים במקומם של ערבים, ודאי לא היו מוצאים בתי קברות ומסגדים שהיו שם קודם. ועל פרשת בית קברות ערבי ביפו ועל התאבדות הצעיר שמחה ונכלא — קראנו בעתונים..."

חלפנו על פני שערי החומה. כבר החלו להפתח חנויות וכבר ירדו דמויות במדרגות וסחורתם בידים. ובשמיים מעל ריחף לו ענן לבנבן כרוך ככפיה מסביב לחומה.

עלינו בכביש שנפתח ונסלל מחדש; אך נשא-רו מאחורינו שערו של אותו קיסר והחור הגדול הפעור בכותל הכנסייה, כבר קבלה את פנינו דממת השבת. עדיין נמו הבתים ובתוכם היהודים. שמיים כחולים, ריקים מענן, נשתקפו ברחובות ריקים מאדם. מוזר הדבר. אך לפני ימים מועטים עליתי על הר הזיתים. ועתה — היכן התחור-מים? עיני הרואות כיצד מתחברים עליות ומור-דות ועד כמה כרוכים רחובות ובתים אלו באלו.

עלינו וירדנו, וצללנו אל שער הגיא. רבצו המורדות התלולים משני הצדדים ונצטמצם הכביש ומכונית הקטנה צמצמה עצמה על מסלולה הצר. אן הפסיק חברי את שתיקתו הכבדה ונתח-דש המגע שנותק. אמר ידידי חוסה פדרו עבד-אללה:

— עד מתי תרצבנה גרוטאות שרופות בצדי הדרכים? מתי יחדלו בני-אדם להצר צעדי זולתם? כה רבים ההרים, כה ריקות הגבעות ושלוות,

עדיף מראה עינים מכל הספרים. אילו הייתי במקומך, היתה גאוותי כגאוותך.
תליתי עיני בעיני הבן, שנעשו עגמומיות, מ-
הורהרות, כעיניו של אדם שהגיעתו בשורה קשה
בעיצומה של שמחה. והוא ענה בקול הרישי
לשאלתי הדמומה:
גן-עדן כזה שואף גם אני לבנות, גן-עדן עלי
אדמות. אך אם הוקם, מדוע צריך היה להקימו
דווקא על אדמה גזולה?

ז

מוזרות דרכי אנוש, ואין חידוש בכך, כמובן.
רחוקים נפגשו וקרובים נפרדו. שונים עושים יד
אחת ודומים כעומדים זה לעומת זה כאדם נוכח
בבואתו. יעווה זה את פניו, מיד יעווה שכנגדו.
יטיל האחד אבן, מיד יטיילנה משנהו. אך יהרוס
האחד את זולתו, מיד יהרוס את עצמו.
לא עברו ימים רבים, ואף שלא שכחתי את
חברי, דחק מהלך המאורעות הבהול את רישומה
של אותה פגישה. מופלאות דרכי הגורל, רצונך,
לא ארע אלא דבר של שיגרה. כלום אין ידעים
אני ואתה כי צפויה סכנה גם לי גם לך גם לבני-
ביתך, בעירך לשעבר ובעירך של היום, על פני
דרכים מוכרות ועל דרכים זרות שנתחברו להן,
ואין אתה מקפיד ואין אתה מבחין, כי הכל חשוף
והכל צפוי. ואם יורד הצפוי כחתף על ראש
הזולת, אפשר נזכר גם אתה ואפשר אינך נזכר.
ואם תזכור — תשכח, כי כך דרכו של אדם שהכל
צפוי בחייו מני אז. אך יש וירד הצפוי על ראשך
שלך, או בסמוך מאוד לראשך, ואז נזכר אתה,
כמובן, זכרון של ממש.

כך נאלצתי להזכר באותו יום שגורו כדורים
רצחניים על אוטובוס גדוש ילדים מטיילים, ובי-
ניהם גם בני. קרבנות לא היו, אך יכלו להיות.
רק פצועים קל, רק כתמים מעטים של דם-ילדים
מעורב בשברי-שמשות.
לא חלף זמן רב, רק יומיים-שלושה, וכותרת
בישרה כי הצפוי אמנם בא, ונתפס אחד המעור-
רים בדבר. ולא הוספתי לקרוא באותיות הקטנות,
כי מתחת לכותרת הגדולה היתה גם תמונה, והי-

ובתוכם שביל לכל. מדוע כה קשה היה לחלוק
יחד את השלווה, בני היקר? מדוע כה קשה כעת
הדבר, ידידי היהודי? כמובן, כמובן, סתם פשרן
אנוכי, לא כן בני? תמים אני, לא כן, ידידי?
והיכן ההיסטוריה? והיכן הכבוד? והיכן הזכרו-
נות? נוסף ונעשה היסטוריה, נוסף כבוד על
כבוד. נוסף ונערום זכרונות על גבי זכרונות
בשם כל הזכרונות, ויעלו השמימה להבות לדורי
דורות. יתמלאו הדרכים כולם גרוטאות שרופות
ועל כולן נקים מצבות, למען יהיה מה לעקור
בטרם נקים מצבות חדשות. ונשיר שירים, ונכתוב
סיפורים, ונוסיף פרקים לספרי הקודש שלכם
ושלנו לזכר עולם.

ז

במבואות הקיבוץ נצמד אלי פבלו איברהים
עבדאללה ונגרר אחרי ונתלו אנזיו בכל מוצא-
פי. בלוריתו השחורה התנופפה ברוח, ועיניו הפ-
קוחות לרווחה התרוצצו לכאן ולכאן. שפתיו נת-
הדקו ומצחו נתקמט במאמץ לקלוט ולהגיב על
גירוים עזים שרחשו בקרבו.
הולכתי לחצר מגורים והראיתי לו בתים פשו-
טים מבחוץ ונאים מבפנים. הכנסתיו לבתי ילדים
והצגתי לפניו ילדים עליונים, גלויי מבט. העמדתיו
בפתח חדר האוכל וראה ישיבת חברים בצוותא.
הוריתי על גינות ודשאים, מכונות ושרות ירוקים
ויצירת בני-אדם עובדים בשויון ובאחוזה. אמרתי
לו: חלומות מתגשמים, שלי ושל אביך וגם שלך,
משותפים לכל החולמים בכל העמים ובכל הדו-
רות.
העליתי על מגדל השמירה הישן ורמזתי בידי
על חולות המדבר מסביב ועל השממה שהוברחה.
ואז פסעתי לעבר אביו, שנגרר אחרינו שותק
ומרוכז, והוספתי: הרי, קרוב לכאן, רצועת עזה,
ושם המוני פליטים שנונחו על ידי אחיהם, וכל
השנים חרדה בלילות, חדירות וגניבות. ובבית
הקברות כאן קבורים ידידי שבאו לבנות ולקיים
חלומות שלי ושליך, והושיטו ידם לשלום לעבר
שכנים ונתקלה היד בסכין מרצחים.
אמר האב:

מעשי הבן, אך כלום יגרשנו מביתו בשעה שדול-קים אחריו לתפשו או להמיתו? ביקש האב לשד-לו שיימלט, שירחיק אסון מבני-הבית. אך הבן הנפחד התחנן לפני אביו שלא יגרשנו. והנה באו רודפיו, ודפקו בשער, וקפץ הבן מבעד לחלון וחשכה בלעתו. לא הצליחו הרודפים לתפשו, ונפ-לה האשמה על מחביאיו בני משפחתו. כך נסגר הבית, ונלקחו האב והאם ונחקרו חקירה ארוכה על הבן שסרה. וניתן הפסק: "ייהרס ביתם של נותני מקלט לאותו קל-דעת!" גורלו המר של אותו פלח לשעבר. הנה שוב הוא בא להחריב עולמו על לא עוול בכפו. כלום תמך האב במעשי הבן? כלום אפשר היה לו לנעול בפניו את דלת ביתו? הן בנו הוא, בשר מבשרו. ועל שום מה צריכים להיענש אותו זקן ואותה זקנה והבת כלתו?! כך חשב בני הרגיש, ועלתה חמתו על החיילים שקרבו לבית ועמדו להחריבו. כך עלה דמו לראשו, ונטל רובה, ועמד גלוי וחשוף בדר-כס, וירה לעברם. למזלנו ולמזלם, אין בני בקי באותה מלאכה. לא פגע באיש, ומיד נתפס ונכלא. הנה כי כן, לא אשר יגורתי בא. כי סבוכים הדב-רים ומבין אני ללבו של בני. כי לא הלך בדרך מרצחים. הו, אילו נשארתי שם, באותה ארץ שלווה! אז לא היה נתקע במערבולת זו של שנאה. מלחמה ושוב מלחמה. נקמה ודם ללא תכלית ויצרים הלוהטים ושורפים נפשו הצעירה. ואותו לב רגיש שאני עצמי הורשתי לבכורי. אילו יכולתי להוריש גם תבונה לבני, זכרונות שלי ונסיון שלי וחכמת חיי... התבין עכשיו, ידידי היקר, מה גדול הכאב בלבי?

שאלתו של חברי לשעבר לא הפתיעתני. לקח-תי ידו בידי והולכתיו אל חדר הילדים. עמדתי ליד מיטת בני ולחשתי באזני אורחי:

רואה אתה, חוסה פדרו ידידי, בלורית זו חבו-שה בעקבות אותן יריות על האוטובוס. יקר לך בנד, ויקר לי בני. כלום אבין? שואל אתה. רק חלום אחד בלבי: שיוכל ילד יהודי לישון סוף-סוף בשלווה. אשאל איפוא גם אותך: האוכל להבין?

תה זו תמונתו של פבלו איברהים עבדאללה, בנו בכורו של ידידי לשעבר חוסה פדרו עבדאללה.

ח

הוא בא אלי באותו ערב עצמו. לא ציפיתי לבואו אך ידעתי שיבוא. בעצב עמדו עיניו הכהות בפתח ביתי, ונאחזו בעיני ולא הרפו. ביקשתי ממנו להיכנס, והזמנתיו לשבת בכורסתי, והגשתי לו כוס יין לבן.

— הראית את תמונתו? — שאלני.

נעניתי בראשי, ועדיין לא הרפו עיניו, שציפו למוצא-פי. שוב לא יכולתי לשאת מבטו ואמרתי: — אשר יגורת בא.

והוא פתח בקולו החרישי:

— טעות בידך, יעקב ידידי, לא אשר יגורתי בא, הגם שהתוצאה היא אותה תוצאה. לא הלך בני בדרכם של פזיזים. לא ארב בדרכים ולא ירה על ילדים. לא הכל כה פשוט, לא כל הדברים כתובים בעתונים, ואין אתה יודע גלגולם של מעשים. ירדו של בני, אחי כלתו, לא הצליח להוליך את בני בדרכו. באותו ערב עצמו ישב בני בבית לידי, בשעה שירו אחי כלתו ובני-חבורתו על ילדים רכים. ואך למחרת נודע לו הד-בר, כפי שנודע גם לי גם לך. אך הבדל יש כאן. לך מן העיתון נודע, ואילו בני נתקע בלבה של אותה פרשה. למחרת היום, כשבא אל אותו מחנה שבו מצוי בית כלתו, כבר ריחף האסון בחלל כולו. הוא ראה את השוטרים עומדים בפתח הבית. חרדה תקפתו ונודע לו הסיפור מפני השכנים. שלילה חזר ירדו אחי כלתו אל ביתו. שדלקו אחריו חיילים יהודים, והוציאוהו משם, ועמו את בני-משפחתו. חלפו השעות והמתין בני בבית השכנים. דאגה כרסמה בלבו. והנה שב האב ושבה האם ושבה גם כלתו ושמע מפיהם את הסיפור כולו. הבן רק חשב על עצמו וביקש מהאב שיח-ביאו. לא נמלט אי-לשם, כשאר בני-חבורתו, וה-ביא את האסון אל ביתו. ומה יעשה אב רחמן? מה היית עושה אתה במקומו? הוא פסל את